

doi Codicology and Textology of "Entekhab Muntakhab" book

ID Maryam ahmadi¹ ID Ali pedram mirzaei²

ID Fatemeh kouppa³ ID Ali mohammad giti forouz⁴

Submitted: 03 -07- 2022 Revised: 03 -08- 2022 Accepted: 14 -08- 2022 Published: 23 -09- 2022 pp.130-150

Abstract

Historiography one of the main branches of the Persian language and culture received a lot of attention during the reign of the Gurkanian Empire in the Indian subcontinent, and many works have emerged in this period. Many of these books containing valuable information are still kept in uncorrected manuscripts in the libraries of the Indian subcontinent. One of these books is "Entekhab Muntakhab al-Tawarikh," abbreviated as "Entekhab Muntakhab." The book is the summary of Muntakhab al-Tawarikh of Ataki, written in the 11th century by Abd al-Shakur Tatavi, one of the secretaries of the Gurkanian Empire in India, and in addition to its historical, geographical, sociology information, it shows the influence and spread of the Persian language in the Indian subcontinent.

Considering the historical, social, and, most importantly, literary significance of this book, while a brief introduction to historiography in the subcontinent is given, the author and information about his life are introduced, and the characteristics of the existing manuscript and its prose style are also discussed in this article.

Keywords: Entekhab Muntakhab, Manuscript, History, Indian subcontinent, Abd al-Shakur.

CONFLICT OF INTERESTS

¹ phd student of persian literature at Payame Noor university. Tehran. Iran - ahmadi.pnu85@yahoo.com

² associate professor of persian literature at Payame Noor university. Tehran. Iran - p_mirzaie@pnu.ac.ir

³ professor of persian literature at Payame Noor university. Tehran. Iran - kouppa8982@pnu.ac.ir

⁴ associate professor of persian literature at Payame Noor university. Tehran. Iran -

gitiforuz_ali@yahoo.com

Studies

Original Paper

Report and Review

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this paper.

© Authors, Published by Journal of Codicology and manuscript research. This is an open-access paper distributed under the CC BY (license <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

References

- The Holy Quran.
- Abdulshakur, Tatwi Hindustani, Selected Anthology, Manuscript No. 3884 in Ganjbakhsh Library (Center for Persian Research in Iran and Pakistan), 1684.
- Anousheh, Hassan, Encyclopedia of Persian Literature, Volume 4, Tehran, Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, 2001.
- Anvari, Hassan, Dictionary of Literary Metaphors, Volume 2, Tehran: Sokhan, 2004.
- Arianpour, Yahya, From Saba to Nima, Tehran, Amir Kabir, 1978.
- Asghar, Aftab, Persian Historiography in India and Pakistan, Lahore, House of Culture of the Islamic Republic of Iran, 1985.
- Ataki, Mohammad Yousuf, Muntakhab al-Tawarikh, handwritten manuscript No. 12603 in the Ganj Bakhsh Library (Center for Persian Research of Iran and Pakistan), 1677.
- Bahar, Mohammad Taghi (Malek-ol-Shoara), Stylistics, Volume 3, Tehran, Amir Kabir, 1976.
- Burhan, Mohammad Hossein ibn Khalaf Tabrizi, Burhan Qati, edited by Mohammad Moein, Tehran, Amir Kabir, 1963.
- Da'i al-Islam, Seyyed Mohammad Ali, Nezam Dictionary, Tehran, Danesh, 1983.
- Dehkhoda, Ali Akbar, Dictionary, Tehran, University of Tehran Publishing and Printing Institute, 1998.
- Dehkhoda, Ali Akbar, Proverbs and Sayings, Volume 2, Tehran, Amir Kabir, 1984.
- Drait, Mostafa, Catalogue of Iranian Manuscripts (Fakhna), Volume 4, Tehran, National Library and Archives Organization of the Islamic Republic of Iran, 2011.
- E'tesami, Yousef, Catalogue of the National Consultative Assembly Library, Volume 2, Tehran, Publications of the Majles Press, 1932.
- Fotouhi, Mahmoud, Stylistics: Theories, Approaches, and Methods, Tehran, Sokhan, 2011.
- Hamadani, Rashid al-Din Fazlullah, Jami' al-Tawarikh, Edited by Mohammad Roshan and Mostafa Mousavi, Tehran, Alborz, 1994.
- Jahanbakhsh, Joya, Guide to Textual Editing, Tehran, Mirath-e Maktoub Publishing Institute, 2005.

Studies

Original Paper

Report and Review

- Manzavi, Ahmad, Catalog of Persian Books, Volume 10, Tehran, Society of Cultural Works and National Heritage, 1995.
- Mayel Heravi, Najib, History of Manuscript Editing and Critical Editing of Manuscripts, Tehran, Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, 2000.
- Mobarak, Sheikh Abolfazl, Akbarnama (History of the Mughal Empire in India), Edited by Gholamreza Tabatabaei Majd, Tehran, Society of Cultural Works and National Heritage, 2006.
- Rampuri, Ghiyas al-Din, Ghiyas al-Lughat, edited by Mansour Sorout, Tehran, Amir Kabir, 1984.
- Sadeghi, Ali Ashraf and Zandi Moghadam, Zahra, Orthographic Dictionary of the Persian Script Based on the Approved Orthography of the Academy of Persian Language and Literature, Tehran, Academy of Persian Language and Literature, 2015.
- Safa, Zabihollah, History of Literature in Iran, Volume 5, Tehran, Ferdows, 1991.
- Safarzaei, Abdullah and Sarafrazi, Abbas, "The Influence of Iranian Historiography on the Types of Timurid Historiography in India," Quarterly Journal of Subcontinent Studies, University of Sistan and Baluchestan, Year 7, No. 22, pp. 25-48, Year 1394.(۲۰۱۵)
- Shamisa, Sirous, General Stylistics, Tehran, Ferdows, 1994.
- Tasbihi, Mohammad Hossein, Alphabetical Catalogue of Manuscripts in the Ganj Bakhsh Library, Islamabad, Volume 1, Center for Persian Research of Iran and Pakistan, 2005.
- Zand Vakili, Mohammad Taghi and Ghasemian, Marzieh, "The Entry of the Arabic Language into India and Its Reflection in the Subcontinent," Quarterly Journal of Subcontinent Studies, University of Sistan and Baluchestan, Year 13, No. 40, pp. 179-194, Year 1400.(۲۰۲۱)
- Zekrgoo, Amir Hossein, "Nastaliq Dialect (Theory of the Influence of Dialects on Calligraphic Styles and Comparative Study of Nastaliq Script in Iran and the Indian Subcontinent)," Golestan-e Honar, No. 2, pp. 116-125, Autumn and Winter 2005.

doi نسخه‌شناسی و متن‌شناسی کتاب «انتخاب منتخب»[®]مریم احمدی^۵ علی پدram میرزایی^۶ فاطمه کوپا^۷ علی محمد گیتی فروز^۸

از صفحه ۱۳۰ تا صفحه ۱۵۰ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱

چکیده

تاریخ‌نگاری یکی از جنبه‌های مهم فرهنگ و ادبیات فارسی در دوره گورکانیان هند بسیار مد نظر قرار گرفت و آثار متعددی در این زمینه در آن دوران پدید آمد. هنوز بسیاری از این کتابها که اکثراً حاوی اطلاعات ارزشمندی است به صورت نسخه‌های خطی تصحیح نشده در کتابخانه‌های شبه قاره هند نگهداری می‌شود. یکی از این آثار «انتخاب منتخب التواریخ» است که به اختصار «انتخاب منتخب» نام گرفته است. کتاب، خلاصه‌ای از منتخب التواریخ اتکی است که در قرن یازدهم توسط عبدالشکور تتوی از منشیان دربار گورکانیان هند به رشته تحریر درآمده است و افزون بر اطلاعات تاریخی، جغرافیایی و جامعه‌شناسی مظاهر نفوذ و اشاعه زبان و ادبیات فارسی در شبه قاره هند را نیز نشان می‌دهد. در این مقاله با توجه به اهمیت تاریخی، اجتماعی و مهمتر از همه جنبه ادبی این کتاب، ضمن بیان مقدمه‌ای کوتاه در باب تاریخ نویسی در شبه قاره به معرفی مؤلف و اطلاعاتی در باب زندگی وی همچنین بررسی ویژگی‌های نسخه خطی موجود و سبک نثر آن پرداخته می‌شود.

کلمات کلیدی: انتخاب منتخب، نسخه خطی، تاریخ، شبه قاره هند، عبدالشکور.

Cite this article: Ahmadi, maryam; Mirzaei, ali pedram; kouppa, fatemeh; giti forouz, ali mohammad. (2022). Codicology and Textology of "Entekhab Muntakhab" book. Journal of Codicology and Manuscript Research (JCMR) (In Persian: Pizhūhish/hā-yi nuskhah/shināsī va taṣḥīḥ-i mutūn). vol-1, Issue-2, 130-150. <https://doi.org/10.22034/crc.2022.350231.1022>

۵. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور. تهران. ایران (مسئول مکاتبات) ahmadi@pnu.ac.ir

۶. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور. تهران. ایران p_mirzaie@pnu.ac.ir

۷. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور. تهران. ایران kouppa8982@pnu.ac.ir

۸. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور. تهران. ایران gitiforuz@pnu.ac.ir

۱- مقدمه

قوام و دوام هر زبانی بویژه زبان فارسی بر ستون‌های استوار آثار گذشتگان بنا شده است. گستره زبان و ادبیات فارسی به حوزه جغرافیایی ایران کنونی محدود نبود بلکه زبان فارسی این ظرفیت و اقبال را داشت که در مناطقی مانند شبه قاره هند نیز نفوذ و گسترش پیدا کند. توجه پادشاهان گورکانی هند به بقای نام همچنين علاقه آنان به زبان فارسی و فرهنگ ایرانی باعث شد تا تاریخ نگاری به ویژه با نثر ادیبانه رونق گیرد. «زیرا پادشاهان تیموری هند، ایران را وطن خود و ایرانیان را همشهری و همزبان خود می‌دانستند بنابراین دهلی دربار بزرگتری شد که باید آن را دربار ثانی ایران نامید». (بهار، ۱۳۵۵: ۲۵۴) همین امر باعث شد تا فارسی نویسان شبه قاره در قرون دهم و یازدهم آثار متعددی پدید آورند که هم اکنون به صورت نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های هند و پاکستان نگهداری می‌شود.

تاریخ نگاری فارسی که پس از پیروزی بابر در پانی پت (۹۳۲ هجری) آغاز شده بود در دوره جانشینان وی نیز ادامه داشت. ثبت وقایع مهم تاریخی بعد از فتوحات بابر در قرن دهم مورد توجه بیشتری قرار گرفت. «شاهان تیموری هند علاوه بر علاقه‌مندی به تاریخ نویسی ظرافت طبع و ذوق شاعری نیز داشتند. علاقه‌مندی شاهان تیموری هند به فرهنگ و ادب ایرانی در دوره اکبرشاه به اوج خود رسید» (صفرزایی، ۱۳۹۴: ۲۹) دوره زمامداری اکبرشاه در حقیقت شکوفاترین و غنی‌ترین دوره تاریخ نگاری فارسی در هند به شمار می‌آید. پس از آن نیز این توجه و اقبال ادامه پیدا کرد تا اینکه سرانجام در دوران حکمرانی اورنگ زیب عالمگیر، تاریخ نگاری رسمی کم رونق‌تر شد. ممانعت نسبی عالمگیر از تاریخ نویسی رسمی در باب فتوحات و حکمرانی‌اش، پرهیز از خودنمایی و متعاقباً بی تفاوتی‌اش نسبت به تاریخ نگاری، این مزیت را داشت تا مؤلفان در آثار خود از جانبداری، اغراق و توصیفات بی اساس در مورد حاکمان که اغلب در کتب تواریخ دیده می‌شد به دور باشند.

از سویی نگارش تاریخ فرصتی بود تا نویسندگان از رهگذر گزارش تاریخ بتوانند ذوق ادبی خود را نیز نمایش دهند که نمونه عالی آن در تاریخ بیهقی مشهود است. «انتخاب منتخب» نیز تاریخی عمومی است که علاوه بر نثر ادبی و بلاغی به لحاظ اطلاعات تاریخی و جامعه‌شناسی نیز سودمند است. از آنجا که کتاب خلاصه‌ای از منتخب التواریخ اتکی است و منتخب التواریخ نیز به گفته آفتاب اصغر بعد از جامع التواریخ رشیدی جامع‌ترین تواریخ عمومی عالم است که به زبان فارسی در منطقه شبه قاره نوشته شده، بنابراین «انتخاب منتخب» از جنبه‌های مختلفی می‌تواند قابل توجه و بررسی باشد. (اصغر، ۳۳۹: ۱۳۶۴)

در این مقاله سعی می‌شود به این پرسش‌ها پاسخ داده شود: عبدالشکور بن عبدالواسع تتوی کیست؟ محتوا و

درونمایه اثر چیست؟ ویژگی‌های سبکی برجسته اثر کدام است؟

در این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با روش توصیفی-تحلیلی به معرفی و بررسی ویژگی‌های این نسخه پرداخته شده است.

۲- اهداف و ضرورت تحقیق:

شناسایی و تصحیح متون گذشته از مهمترین و اصلی‌ترین راه‌های شناخت پیشینه زبان، فرهنگ، جامعه و تاریخ یک ملت است. «به همین منظور، از دیرگاه دانایان و فرزندگان هر جامعه و تمدنی به نکته‌ای پرداخته‌اند که در روزگار ما و در زبان ما از آن به نقد و تصحیح متون تعبیر می‌شود؛ نکته‌ای که نمی‌توان بی‌مدد آن گذشته، گذشتگان و آراء و عقاید و چونی و چندی ضعف و قوتشان و به طور کلی تاریخ فرهنگ را آنگونه که بوده است، نه آن‌سان که شده است بازشناخت.» (مایل هروی، ۱۳۷۹: ۳۸۰) وجود کتب فراوان فارسی در شبه قاره خصوصاً در کشور هند این سرزمین را به یکی از غنی‌ترین منابع مکتوب زبان و ادبیات فارسی تبدیل کرده است. کتب تاریخی نویسندگان فارسی زبان هند که در این دوره (قرن دهم و یازدهم) نگاشته شده به قدری زیاد است که هنوز بسیاری از این آثار به صورت نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های ایران و شبه قاره باقی مانده است. کتاب «انتخاب منتخب‌التواریخ» که به اختصار انتخاب منتخب نامیده شده خود خلاصه‌ای از کتاب منتخب‌التواریخ محمد یوسف اتکی است که عبدالشکور تنوی آن را خلاصه و با نثر خود مطالبی بر آن علاوه کرده است تا اثر برای خوانندگان عام نیز خالی از لطف نباشد. انتخاب منتخب، هم به لحاظ اشاره بر نکات تاریخی و جغرافیایی و هم اشمال آن بر مسائل زبانی، ادبی و بلاغی خاص خود می‌تواند اطلاعات ارزشمندی ارائه دهد و سیر تطور و تحول زبان فارسی را در بستر تاریخی، ادبی و اجتماعی آن در شبه قاره نمایش دهد. گرچه ممکن است بعضی از مطالب تاریخی این اثر مشابه و حتی تکراری باشد اما زبان ادبی و بلاغی آن نمونه‌ای از نمایش ذوق و تحول نثر فارسی در شبه قاره هند است.

۳- پیشینه تحقیق

کتب تاریخی فراوانی در دوره گورکانیان هند نگاشته شده است که می‌توان از میان آنها به منتخب‌التواریخ عبدالقادر بداونی، مرآت‌الصفاء محمد علی برهانپوری، قانون همایونی، شاه جهان نامه، زبده‌التواریخ حسینی رازی، طبقات بابری و... اشاره کرد. همانطور که ذکر شد به دلیل کثرت تاریخ‌های عمومی در قرون دهم و یازدهم و گاه

مشابه بودن محتوای آنها بسیاری از این متون، دست نخورده در کتابخانه‌ها باقی مانده‌اند. نسخه «انتخاب منتخب» نیز با وجود این که اثری قابل توجه هم در حوزه زبان فارسی و هم تاریخ عمومی است هنوز به صورت نسخه خطی باقی مانده و تاکنون تصحیح نگردیده است.

۴- معرفی نویسنده و سبب تألیف کتاب

کتاب انتخاب منتخب به قلم عبدالشکور تتوی فرزند عبدالواسع در قرن یازدهم هجری به رشته تحریر درآمده است. مؤلف، کتاب را در سال ۱۰۸۴ هجری نگاشته و به قول خودش نگارش کتاب را در چهل سالگی آغاز کرده بنابراین سال تولد او به ۱۰۴۴ هجری می‌رسد. عبدالشکور معاصر اورنگ زیب جهانگیر ششمین پادشاه قدرتمند گورکانی هند است و کتاب را نیز به او تقدیم کرده است. نامی از نویسنده در تذکره‌ها نیامده اما او در بخشی از مقدمه کتاب، خود را اجماله معرفی کرده و اطلاعات سودمندی در مورد زندگی و نیاکانش به دست داده است. عبدالشکور در بلاد تته هندوستان به دنیا آمد و پس از کسب علوم متداول زمانه وارد دربار فرمانروایان سند شد و به شغل دبیری و تاریخ نگاری مشغول گردید. پدرش نیز به کار دولتی اشتغال داشت و خوشنویسی نامدار بود. اصل نیاکان او از طایفه قریش بودند. جد بزرگ او در سال ۹۳ هجری و به هنگام لشکرکشی محمد بن قاسم ثقفی به هند آمده و در همانجا توطن کرده بود. عبدالشکور در مقدمه کتاب خود را منشی زاده و منشی نژاد معرفی می‌کند و از علاقه‌اش به مطالعه و کسب علم سخن می‌گوید: «لهذا این کمترین، محنت مطالعه را عین راحت می‌پنداشت و کلفت نوشتن را محض فرحت می‌انگاشت» (عبدالشکور، ۱۰۸۴: ۸) نیای او ابوالقاسم، حافظ قرآن و همنشین ابوالفضل علامی مؤلف کتاب تاریخ اکبری بوده و با وی در محافل علمی و ادبی شرکت می‌کرده است. آوازه مکارم ابوالقاسم تا آنجا گسترده بود که بزرگان تته از وی برای تعلیم و تربیت فرزندانشان دعوت می‌کردند. وی مدتی نیز حکمران تته بود. عبدالشکور در چنین خانواده‌ای و با چنین پیشینه‌ی پربراری از علم و ادب به دنیا آمد. «عبدالشکور بعد از فراگیری دانش‌های متداول روزگار به کار دبیری و منشیگری در دستگاه دولتی پرداخت؛ در انشا و تاریخ چیره دست بود» (انوشه، ۱۳۸۰: ۱۷۰۳) آگاهی او از متون تاریخی گذشته یکی از دلایل شوق و رغبت او به تاریخ نگاری است. از طرفی دوره زندگی او مقارن با حکومت گورکانیان بود که درباری باشکوه داشتند و اهل علم و ادب را می‌نواختند. عبدالشکور در چنین محیطی رشد کرد و به عنوان دبیر و منشی وارد دربار شد. اطلاع و آگاهی او از آثار منظوم و منثور گذشتگان در اشارات کنابش پیداست. وی شاعر نیز بوده و ابیاتی از خود را در کتابش آورده، لحنش در توصیف حوادث مهم گاه نزدیک به شعر شده است. از شواهد و استنادات کتاب برمی‌آید که قرآن و واحادیث زیادی از حفظ داشته و از علوم بلاغی و ادبی نیز آگاه بوده، تاریخ گذشتگان را به دقت مطالعه کرده است. این مسئله

در ارجاعات کتاب مشهود است. وی امانتداری را در نقل قولها و ارجاعاتش رعایت کرده و مآخذ خود را از تاریخ‌های دیگر به دست داده: «و به زعم تاریخ طبری و روضه الصفا یتیمی بود از خاندان اشراف...» (عبدالشکور، ۱۰۸۴: ۱۴۶) یا «در باب کشتن او مورخان اختلاف کرده‌اند بعضی گفته‌اند که...» (همان: ۱۱۶) از مقدمه کتاب چنین برمی‌آید که اصل کتاب منتخب التواریخ اتکی در مجلسی که بزرگان حضور داشتند عرضه شده و عبدالشکور سخت شیفته فراهم کردن خلاصه‌ای از آن شده است. سرانجام پس از مدتی مدید به نسخه‌ای از آن دست پیدا کرده، آن را خلاصه کرده، به انواع زیورها و فنون ادبی و بلاغی آراسته و در اختیار دیگران قرار داده است. از تاریخ مرگ عبدالشکور اطلاعی در دست نیست.

۵- آثار مؤلف و مذهب وی

مؤلف غیر از این کتاب دو اثر دیگر نیز دارد: «ذاکرا الحسین (۱۰۷۹) نوشته عبدالشکور تتوی از نویسندگان بلند آوازه دوره اورنگ زیب درباره زندگی امام حسین (ع) از تولد تا شهادت که دست نویسی از آن به شماره ۴۳۵۷/۱۳۰۵ در گنجینه شیرانی کتابخانه پنجاب نگهداری می‌شود» (انوشه، ۱۳۸۰: ۶۴۴) این کتاب با اشعاری از روضه الشهدای کاشفی مزین گردیده است. دیگر اثر او «تاریخ دوازده امام» است که در سال ۱۰۷۵ تحریر گردیده و نسخه‌ای از آن به شماره ۱۰۳۵ در کتابخانه دانشگاه پنجاب هند نگهداری می‌شود. (تسبیحی، ۱۳۸۴: ۱۷۰۳) گرچه مذهب غالب در این دوره سنت است و مؤلف نیز صراحتاً به مذهب خود اشاره نکرده و از تعصب برکنار بوده اما اظهار ارادتش به امامان شیعه و دو اثرش نشان می‌دهد که به احتمال قوی عبدالشکور پیرو مذهب تشیع بوده است.

۶- معرفی کتاب انتخاب منتخب

همانطور که از عنوان اثر مشخص است «انتخاب منتخب» خلاصه و انتخابی آزاد از کتاب منتخب التواریخ محمد یوسف اتکی است. از اتکی اطلاعات چندانی در دست نیست «جز اینکه از تاریخ نگاران فارسی شبه قاره بوده و در دوره پادشاهی شاه جهان به نگارش منتخب التواریخ روی آورده تا با گرفتن پاداشی گرانبها از شاه جهان بتواند با پرهیزکاری و عبادت روزگار بگذراند. او تألیف این کتاب را که یکی از جامع‌ترین و مهمترین کتابها در تاریخ عمومی تیموریان هند است در ۲۳۲ صفحه به پایان برد. این اثر را نباید با منتخب التواریخ عبدالقادر بداونی خلط کرد» (انوشه، ۱۳۸۰: ۲۲۸۷)

مؤلف در مُفْتَتَحِ کتاب انتخاب منتخب، چهار صفحه را به حمد خدا، معرفی خود، سبب نگارش و تاریخ تألیف اثر

اختصاص داده است. کتاب، شرح تاریخ بشر از ابتدای خلقت آدم تا زمان مؤلف است که شامل یک مقدمه و پنج قسم است. قسم اول در بیان احوال انبیای مرسل و اولوالعزم، قسم دوم در باب پادشاهان جهان پیش از بعثت پیامبر اسلام (ص) در دو باب، قسم سوم در بیان شمه‌ای از سیرت حضرت خیرالبشر و خلفای ایشان در دو باب، قسم چهارم در تاریخ پادشاهان اسلام در ایران در چهار فصل و قسم پنجم احوال پادشاهان اسلام در هند. هر کدام از این اقسام نیز خود به باب‌ها و طبقات جداگانه‌ای تقسیم گردیده‌اند. از موارد مهم کتاب ذکر جزئیات وقایع و اشاره‌های دقیق به تاریخ‌های مهم است.

آفتاب اصغر در مورد کتاب انتخاب منتخب می‌نویسد: «سبک انشای انتخاب منتخب ساده و روان و در عین حال دل‌انگیز و عاری از تکلفات بیجاست. انتخاب منتخب در مورد اوضاع سند در زمان اکبرشاه بزرگ (۹۶۳-۱۰۱۴) و جهانگیر شاه (۱۰۱۴-۱۰۳۷) اطلاعات مفید و باارزشی در بردارد که مؤلف از پدر و پدربزرگش که در دستگاه حکومت فرمانداران امپراطوران مذکور در سند خدمت می‌کرده‌اند به دست آورده است، در صورتی که کتاب اصلی یعنی منتخب التواریخ تألیف محمد یوسف اتکی فاقد این اطلاعات بوده است» (اصغر، ۱۳۶۴: ۴۸۸) عبدالشکور در روایت تاریخ تنها به گزارش اتفاقات بسنده نکرده بلکه تمام توانایی‌های زبانی و ادبی خود را به کار گرفته تا متنی تلخیص شده و منقح برای مخاطبان عام و خاص فراهم کند و سواد و ذوق ادبی خود را در خلال تاریخ‌نگاری نمایش دهد.

از این اثر سه نسخه خطی شناخته شد که به اختصار معرفی می‌گردد:

۱- انتخاب منتخب به شماره ۳۸۸۴ در کتابخانه گنج بخش (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان) نگهداری می‌شود. در فهرست الفبایی نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش چنین آمده است: «انتخاب منتخب (تاریخ، ف، نثر) از عبدالشکور بن عبدالواسع تألیف در عهد اورنگ زیب پادشاه، ۳۳۴ ص» (تسبیحی، ۱۳۸۴: ۵۹) این اثر در قطع وزیری است. عنوان و نشان و جدول بندی یک راه شنگرف (مرکب قرمز) دارد. جنس کاغذ، سمرقندی و خط به کار رفته در آن نستعلیق پخته است. متن، فصل بندی ندارد و اقسام پنجگانه، ابواب و فصول کتاب تنها با شنگرف از هم متمایز شده‌اند. ترتیب صفحات با رکابه که در صفحات زوج و بیرون جدول آمده از هم متمایز شده، یعنی نخستین کلمه صفحه بعد در پایان صفحه قبل آمده است. در ظهیریه چند بیت ناخوانا دارد. جلد کتاب از بین رفته و نسخه در صفحات پایانی خوردگی مختصری دارد و انجامه نیز ندارد. متن این نسخه نسبت به نسخه‌های دیگر کامل‌تر، صحیح‌تر و خواناتر است.

۲- نسخه ملی در دو جلد است که به شماره ۳۹۸۹ در کتابخانه ملی نگهداری می‌شود. «انتخاب منتخب در تاریخ جهان نوشته عبدالشکور بن عبدالواسع تتوی، اهدا به اورنگ زیب، در یک مقدمه و پنج قسم تالیف گردیده است» (درایتی، ۱۳۹۰: ۹۶۲). جلد اول ۱۴۲ و جلد دوم ۱۱۷ صفحه و ۱۷ الی ۱۹ سطر است. خط آن نستعلیق اما بسیار ناخوانا و در هم فشرده است. نوع کاغذ فرنگی نخودی و جلد آن گالینکور آبی، درون جلد آستر کاغذی و عناوین متن به شنگرف است. کاتب بعضی از باب‌ها و فصول را بدون علت مشخصی حذف کرده و متن کامل نیست. انجامه نیز ندارد.

۳- نسخه مجلس که با شماره بازبایی ۲۱۸ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود. این نسخه ۲۸۹ صفحه و هر صفحه ۱۴ سطر است. جلد تیماجی به رنگ سبز یشمی دارد و درون جلد کاغذ ابر و بادی است. کاغذ به رنگ نخودی است و عناوین با شنگرف نوشته شده است. (اعتصامی، ۱۳۱۱: ۱۲۳) نوع خط آن خوانا و در صفحات آغازین، نسخ و در ادامه نستعلیق هندی است. «خط نستعلیق هندی پیرو قواعد نستعلیق ایرانی است؛ ولی در چشم ایرانیان ناآشنا و غریب و حتی تا اندازه‌ای نازیبا می‌نماید» (ذکرگو، ۱۳۸۴: ۱۶) نسخه مذکور اغلاط املائی و اشتباهات فاحشی دارد که احتمالاً کاتب آن را از روی نسخه‌ای ناخوانا کتابت کرده و هر جا که کلمه یا اصطلاحی را تشخیص نداده به ذوق و سلیقه خود جایگزین کرده است. در ظهر کتاب مصرع «چند روزی به عاریت با ماست» به همراه مهر مخبرالدوله وزیر علوم (علی قلی خان فرزند رضا قلی خان هدایت) دیده می‌شود.

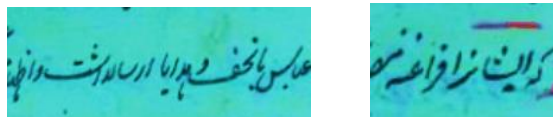
۱-۶- بخشی از ویژگی‌های رسم الخطی نسخه گنج بخش

«هر چند فارسی‌زبانان در طول سده‌های چهارم تا دهم به جهت نگارش و رسم الخط قواعد و اصولی وضع نکردند، ولی از سده دهم که زبان فارسی در شبه‌قاره هندوستان و آسیای صغیر به عنوان زبان فرهنگی و عقیدتی رواج یافت و فراگیر شد عده‌ای از اهل زبان بر آن شدند که حروف فارسی را نشان دهند، و پاره‌ای از شیوه‌های رسم الخط فارسی را مورد بحث و فحص قرار دهند. از اینجاست که در مقدمه کتب لغت که از سده دهم در شبه‌قاره هند و آسیای صغیر تألیف شده است مؤلفان از حروف فارسی و چگونگی نگارش آنها سخن گفته‌اند؛ چنانکه میرجمال‌الدین حسین انجوی شیرازی در آیین یازدهم از مقدمه فرهنگ لغت خود از املا فارسی یاد کرده است» (مایل هروی، ۱۳۷۹: ۳۱۱)

در کتابت این دوره کشیده نویسی، پیوسته نویسی و فشرده نویسی به وفور دیده می‌شود. قاعده کلی رسم الخط این نسخه نیز بر پیوسته نویسی است. واژه‌های مرکب، پیشوندها و پسوندها، صفات اشاره این و آن، حرف «که» و

«را» و علامت جمع «ها» همگی سر هم نوشته شده‌اند.

تنوین، مد، تشدید و همزه به ندرت به کار رفته است. حذف نقاط یا آوردن نقاط اضافی به وفور دیده می‌شود که گاه خوانش اثر را مشکل می‌کند. در تمامی موارد حرف «گ» بدون سرکش و چهار به صورت چار به کار رفته است. متصل نوشتن «به» به کلمه بعد از خود: بعلت، بدعوی، باتفاق، باطرف؛ پیوسته نویسی صفات تفضیلی و عالی؛ کاربرد ذ معجمه به جای د: هر جا که آن تیر فروز آید (عبدالشکور، ۱۰۸۴: ۷۴)؛ کاربرد واژگان اسب و بدرود به صورت اسپ و پدرود؛ آوردن آنچه و چنانچه به جای آنکه و چنانکه: «از پادشاهان آنچه پیش از فریدون بودند» (همان: ۵۹) «چنانچه قبل از این مذکور گشته» (همان: ۲۴۸)؛ بخشی از ویژگی‌های رسم الخطی اثر است.

۷- ساختار و محتوای کتاب

بدون شک زبان و سبک از اجزای اصلی یک اثر است که بدون توجه به آن نمی‌توان جایگاه آن اثر را مشخص کرد. گرچه این کتاب یک اثر تاریخی است اما از آنجا که «در ادبیات کیفیت و چگونگی بیان (How it is said) از خود مطلب (What is said) مهمتر است» (شمیسا، ۱۳۷۳: ۸۸) نسخ خطی ولو با موضوعات غیر ادبی چون تاریخ و جغرافیا و ... می‌تواند دگرگونی‌های زبان را در دوره خاصی روشن سازد و به پژوهشگران حوزه ادبیات یاری رساند. بنابراین می‌توان از مطاوی روایات تاریخی به برخی مشخصه‌های فکری، زبانی و ادبی رسید. نثر این دوره، گاه ساده و گاه مصنوع و گاه آمیزه‌ای از هر دو است. نثر مغشوش و ناهمگون دوره صفوی در ایران و گورکانیان در هند در کتب تاریخی نیز به چشم می‌خورد. این آشفتگی و یک دست نبودن در نثر فارسی نویسان هند نمود بیشتری دارد. دوری آنها از ایران مهد فرهنگ و زبان فارسی یکی از این دلایل به شمار می‌رود. گرچه در متون این دوره اغلب تمایل به ساده نویسی مشهود است اما در توصیفات، زبان به سمت تصنع و تکلف پیش می‌رود. سبک نوشتار عبدالشکور نیز تا حدودی به همین شکل است: اغلب ساده و روان اما در توصیفات ادبی، مصنوع و متکلف می‌نماید.

۷-۱- ویژگی‌های ادبی و زبانی

آثاری از اقبال و توجه بیشتری برخوردار بودند که زبان ادبی‌تری داشته‌اند. «در تاریخ‌هایی که منشیان هند نوشته‌اند دنباله شیوه تاریخ نویسان قرن نهم با اصرار کمتری در ایراد صنایع مشهود است. نثرهای مورخان غالباً

بینابین است، بنابراین گاه ساده و گاه در عین سادگی مصنوع و گاه مخلوطی از هر دو است» (صفا، ۱۳۷۰: ۱۴۵۵) در نعت و توصیف شاهان و اشخاص، همچنین وصف مجالس و صحنه‌های مهم اغلب با نثری مسجع روبرو هستیم. کاربرد سجع در «انتخاب منتخب» فراوان است و می‌تواند از مشخصات سبکی اثر باشد. مؤلف، حدیث نفس و افکار و اندیشه‌های درونی خود را نیز با نثری آمیخته به سجع و انواع جناس بیان می‌کند. این مورد باعث شده تا موسیقی کلام افزایش یابد. همچنین استفاده از تشبیه، استعاره و انواع آرایه‌های لفظی و معنوی بخشی از نمایش قدرت و دانش ادبی وی است.

نثر مسجع: «و چون مدت پنجاه سال آن ملعون از فرو عون بی بهره بود به تشئید مبانی ظلم و عناد و تمهید قواعد کفر و فساد پرداخت» (عبدالشکور، ۱۸۰۴: ۵۷)

- و از ابتدای تابشیر صبح اقبال تا انتهای غروب کوکب و جلال، بسیط غربا، جولانگاه یکران آن طبقه بوده همه کس نقش اطاعت بر صحیفه جبین می‌نگاشت در چگونگی اسمار و طرق آثار آن حکام شوکت دثار اختلاف بسیار دست داده» (همان: ۷)

- «صدای کوس و صیت ناموس و حرمت کیکاوس چون صباء بهار در غایت اشتها است» (همان: ۷۹)

- کاربرد انواع جناس در کنار سجع از مواردی است که به افزایش موسیقی کلام کمک می‌کند: «بنابر استعانت ایرانیان و سعی زال زر، تاج زر بر سر نهاده» (همان: ۷۸)

- «فرخ زاد چون بر تخت نشست خلائق به عدل و داد نوید داد» (همان: ۱۲۵)

- «چون مرا از محنت چاه به فر چاه رسانیدی» (همان: ۴۵)

- «و مزخرفات طبع جامد خامد آن مردود مخدول بر زر و سیم محلول برین اوراق که مستحق احراق بود الحاق کردند» (همان: ۸۶)

- «باز بنا بر اخبار اخبار اخبار در میان ساکنان یثرب صفت اشتها گرفت» (همان: ۱۳۳)

- «رقبه اطاعت بر ربه ملازمت استوار نداشته» (همان: ۲۷۷)

- کاربرد کنایات: برخی از کنایات به کار رفته در انتخاب منتخب غریب و بدیع است و در کتاب‌هایی چون امثال و حکم دهخدا، فرهنگ کنایات سخن انوری و فرهنگ کنایات منصور ثروت دیده نشد. احتمالاً این دسته از کنایات

مربوط به منطقه زندگی نویسنده است که به لحاظ تازگی و منحصر بفرد بودن در مجال دیگری بررسی خواهد شد. «گوشی از گاو میش نیست» (همان: ۱۱۸) با توجه به متن به نظر می‌رسد کنایه از بی ارزش بودن تحفه باشد. «او را نظربند داشته احتیاط تمام می‌نمود» این مورد نیز با توجه به متنی که در آن به کار رفته به نظر می‌رسد کنایه از تحت نظر گرفتن و محبوس داشتن است. (همان: ۳۲۴) «و چون مردم ارغون به غایت بی‌باک بودند و بی‌اندامی بسیار می‌نمودند.» کنایه از هتک حرمت است (همان: ۲۷۰)

- تشبیه: تشبیهات به کار رفته در کتاب، ساده و گاه مفصل هستند و نویسنده نیز اصراری برای آوردن تشبیه ندارد، اما همان معدود تشبیهات نیز صحنه‌های بدیعی خلق کرده‌اند: «و دستارهای مغولان مانند سبوی آهک اندود بر روی دریا می‌رفتند» (همان: ۲۷۹) «بوی سلطنت و جهاننداری مانند نکت ریاحین از نسیم بهار می‌دمید» (همان: ۲۹۹)

- اضافه تشبیهی: «و در مهاده فراغت به استراحت روزگار گذرانند» (همو، ص ۹۱) «عراق عرب تمامت به چتر تسخیر درآمد» (همان: ۲۲۵)

- مؤلف به آوردن استعاره مکنیه بسنده کرده است: دست آرزو، گردن مراد، بنان بیان، ناخن مؤانست.

- کاربرد انواع مجاز نیز که گاه منحصر بفرد است دیده می‌شود: «به سبب سم قاتل یا الماس که زوجة آن حضرت...» (همان: ۱۶۹) مجاز جنس از شمشیر. «امیر حرس را از آمدن آن خون‌گرفته آگاهی داد» (همان: ۱۲۵) مجاز مایکون از کشته شده.

- لف و نشر: «میان و زبان به چاکری و ثناگستری بستند و گشادند» (همان: ۳۰۳)

- استشهاد به آیات و احادیث: در این متن تاریخی نیز نویسنده به آیات قرآنی و احادیث اشاره کرده است:

آیات: «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِرٌ أَلَمْ يَكُنْ لِلْإِنْسَانِ لِيَطْغَىٰ أَنْ رَأَهُ اسْتَغْنَىٰ» (همان: ۶۹)

«إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا» (همان: ۲۵۸)

احادیث: «حَمَرْتُ طِينَةَ آدَمَ بِيَدِي أَرْبَعِينَ صَبَاحًا» (همان: ۲۳)

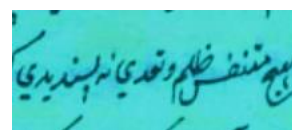
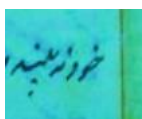
«لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ» (همان: ۷)

- استشهاد به اشعار: در کتاب انتخاب منتخب به اشعاری برمی‌خوریم که یا از شاعران مشهور زبان فارسی مانند فردوسی، عطار و سعدی یا از شاعران سبک هندی مانند بیدل دهلوی، شاه اسماعیل ثانی، میرزا قاسم گنابادی، شاه طهماسب و... است گاه نیز شاعر اشعار ناشناس هستند. مؤلف در بین شاعران به سعدی ارادت ویژه‌ای دارد و از او با لقب املح الشعرا یاد می‌کند. یادکرد اشعار شعرا نشان می‌دهد که نویسنده با متون ادبی فارسی آشنایی داشته و آثار آنان در دسترس وی بوده است. همچنین خود نویسنده نیز گاه بنا به موقعیت کلام بیتی سروده است: «دیر زمان ملک پناهی نبود هیچ کجا صدمت شاهی نبود» (همان: ۶۵)

بخشی از ویژگی‌های زبانی اثر مربوط به سطح لغوی زبان می‌باشد مانند کاربرد دویم و سیوم یا دوصد به جای دویست، هزده و هژده به جای هجده و هفصد به جای هفتصد که در سبک نثر نویسندگان شبه قاره بویژه در متون تاریخی معمول بوده و در این کتاب نیز تکرار شده است. در ادامه اجمالاً به بخشی از این ویژگی‌ها پرداخته شده است:

- کاربرد افعال: یکی از موارد مهم در سبک شناسی چگونگی کاربرد افعال است که می‌تواند سبک دوره و یا سبک شخصی مؤلف را نشان دهد. یکی از این موارد جدا کردن علامت نفی از فعل است که می‌تواند مربوط به شیوه رسم الخطی کاتبان و یا سبک شخصی نویسنده باشد: (همان: ۳۳) و (همان: ۳۸)

- کاربرد فعل متعدی نویساندن: «تصویر او بر کاغذی نویسانده» (همان: ۱۴۱)

- «مرویست» در چندین مورد به جای روایت شده است، آمده: «مرویست که از زمان آدم تا طوفان نوح...» (همان: ۲۲)

- در همه جا تعیین نمودن را به جای تعیین کردن به کار برده است: «از انجمله قورچی را به هرات تعیین نمود» (همان: ۲۲۹) «و بعد از آن نریمان را به مازندران تعیین نمود» (همان: ۷۱)

- استفاده از ترکیبات و کلمات عربی: گسترش زبان عربی در شبه قاره به زمان نفوذ اسلام در این منطقه باز می‌گردد. مردم شبه قاره نه تنها زبان عربی را آموختند بلکه به مرور توانستند آثار ارزشمندی از خود به جا بگذارند.

اگر چه انتخاب منتخب به زبان فارسی نگاشته شده اما مؤلف از ترکیبات و لغات دشوار و گاه نامأنوس عربی استفاده کرده؛ آنچنان که «فضلا و علمای هندی در اظهار فضل زیادتر از منشیان و نویسندگان ایرانی می‌کوشیده‌اند» (بهار، ۱۳۵۵: ۲۵۹) استفاده از لغات و اصطلاحات عربی از ویژگی‌های سبک دوره است اما می‌تواند میزان دانش و اطلاع نویسنده را از زبان عربی نشان دهد. کاربرد واژه‌ها و ترکیبات دشوار عربی در انتخاب منتخب بسامد بالایی دارد. مواردی چون:

«رعاف مفرط او را روی نمود» (عبدالشکور، ۱۸۰۴: ۹۸) خون بینی

«سعی و اهتمام بر انتظام حال موفورااختلال عالم و عالمیان اندازد» (همان: ۱۶۷) بی نظم

«بر ساحل آب گنگ بر گذر جوسی از مکمن تقدیر بر منصه ظهور آمد» (همان: ۳۱۱) غارت کردن

«که اثر ضرب به قربوس زین رسید» (همان: ۱۲۱) کوهه زین

- آوردن «مصحوب» به جای «به همراه» است: «پیشکش خوب، مصحوب اکابر قندهار به درگاه خاقان جم جاه فرستاده» (همان: ۲۴۳) «با تحف و هدایای شایسته مصحوب معتمدان خود ارسال داشت» (همان: ۳۱۵)

- کاربرد مع به جای با: این مورد در نثر فارسی آن دوره هم دیده می‌شود ولی در نثر پارسی نویسان هند بیشتر به کار رفته است. «قاصدان مع عرضه داشت به دست مردم دریاخان افتادند» (همان: ۲۵۱) «و سایر اسباب سفر مهیا ساخته مع سیصد راس اسب...» (همان: ۲۶۴)

- علاوه بر کاربرد لغات و اصطلاحات عربی بعضی از ویژگی‌های نحو عربی مانند مطابقت موصوف و صفت نیز دیده می‌شود: ابطال رجال، اولاد امجاد، اساطین حکما، اقاصی بلاد. یا جاری ساختن قوانین نحو عربی مانند ساخت مصدر عربی از واژگان فارسی: «بعد از آن معزالدوله احمد پادشاهیت نمود» (همان: ۲۰۴) یا جمع رخت و لباس به صورت رُخوت آمده است: «و اشیا و رخوت وافر و جهاز متکاثر» (همان: ۲۷۲) گاه نیز کاربرد موصوف و صفت همراه با سجع است: «برادرش هارون تاج و هاج رسالت بر سرش نهاده» (همان: ۵۱)

- در مواردی نیز معنا و معادل کلمات عربی را به فارسی آورده است: «اول کسی که در عربستان رسم سبی یعنی برده کردن در میان آورد عبدالشمس بود» (همان: ۱۲۷) «فارسیان او را یزدگرد بزه کار و عرب ائیم لقب کردند» (همان: ۱۱۰)

- کاربرد لغات ترکی و مغولی: این مورد نیز که از عهد استیلای ترکان و مغولان در زبان فارسی به جا مانده بود در دوره گورکانیان به اوج رسید. در انتخاب منتخب به موارد فراوانی از استعمال ترکیبات و کلمات ترکی برمی‌خوریم که در روزگار مؤلف کاربرد داشته است:

«مردم چوکی او را گرفته تهدید کردند» (همان: ۲۵۷) قراول‌خانه.

«در صف میدان تاختند و چپقلش خوب کردند.» (همان: ۲۷۴) جنگ شمشیر

«و سایر مردم ایماق از ملازمت محروم گردیده» (همان: ۲۶۵) تبار و قبیله

«چون این خبر به مجاهدخان رسید ایلغار کرده» (همان: ۲۷۵) یورش بردن به دشمن

- کاربرد لغات و اصطلاحات هندی: این مورد نیز به دلیل اینکه خاستگاه نویسنده سرزمین شبه قاره است استفاده فراوانی دارد:

«نوزده کرور و دو لک دام بر رعایا معاف نمودند» (همان: ۳۱۸) واحد شمارش معادل صد هزار

«برشکال را در آنجا گذرانیده باز به تته آمد» (همان: ۲۸۷) فصل بارش که شامل پاییز و زمستان است.

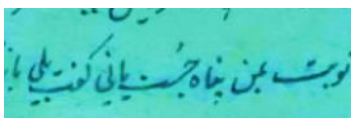
«پیوسته بر پالکی نشسته به سیر و سواری خود را مشغول میداشتند» (همان: ۳۲۳) کجاوه بی‌سقف

- استفاده از ترکیبات و واژگان فارسی: گرچه استفاده از ترکیبات و واژه‌های عربی درصد بالایی دارد اما مؤلف گاه از واژه‌ها و ترکیبات ساده فارسی استفاده کرده که متن را دلنشین‌تر ساخته است: «به گن مکن جهان پرداخت» (همان: ۱۰۰) در معنای امر و نهی. یا «سیاوش کام ناکام به قصر خاص درآمد» (همان: ۸۱) به جای طوعاً و کرهاً «روزگار دار و گیر او پانصد سال بود» (همان: ۱۲۸) به جای کرو فر. «و چون مدت نه شبانروز با هم به نا و نوش به سر بردند» (همان: ۸۹) به جای عیش و طرب. یا «دیدند که یکی از مریدان و خادمان پشتاره پر از نان و حلوا حاضر آورده» (همان: ۳۰۰) به معنای کوله‌بار. در بسیاری از موارد نیز «خوب» به عنوان صفت برای مردم به کار رفته است: «خانخانان گفت که مردم خوب از طرفین کشته می‌شوند ما صلح می‌کنیم» (همان: ۲۸۰) «مردم خوب سلطان محمودخان مقتول گشته» (همان: ۲۶۹) همچنین کاربرد ترکیبات فارسی مانند «دلاسا» در معنای دلجویی: «این جماعت ارغونیه را که سیصد کس بودند دلاسا کرده همراه گرفتند» (همان: ۲۷۳) و «رهگرایی» در معنای عازم و راهی: «بنابران رهگرایی درگاه والا گشته به شرف پابوس مشرف شدند» (همان: ۲۸۱) از دیگر مواردیست که در متن

دیده می‌شود

- کاربرد مترادفات: «شرط اختفا و استتار به جا نیاورد» (همان: ۲۹) «در قلعه‌ای از قلاع که در غایت حصانت و رصانت بود» (همان: ۸۷) «گوهر پادشاهی و شهریاری به پیشه گزاری و قساری فرود نمی‌آورد» (همان: ۹۴)
- نویسنده در همه جا صفت خرد (کوچک) را به صورت «خورد» آورده: «در هری سیزده لك آدمی از خورد و بزرگ و مرد و زن کشته شدند» (همان: ۲۱۴)
- استعمال نی به جای نه: «اعم از آنکه صاحب صحیفه و کتاب باشد یا نی» یا «زمین این نوبت به من پناه جست یا نی» (همان: ۲۱)

۷-۲- ویژگی‌های فکری

با توجه به اشاراتی که در متن آمده است می‌توان به چند نمونه از ویژگی‌های فکری نویسنده که در اثر برجسته‌تر است اشاره کرد:

- تسلط او به قرآن، حدیث و قصص انبیا، همچنین آگاهی‌اش از علوم مختلف مانند مباحث اساطیری، باورهای عامیانه، تاریخ و ... مشهود است. وی آثار تاریخی گذشتگان را خوانده و در نقل تاریخ نیز به منابع معتبری چون تاریخ طبری، تاریخ بناکتی، روضه الصفا، تاریخ معجم، تاریخ بیت‌المعمور، تاریخ گزیده، مروج الذهب، کامل التواریخ، تاریخ نگارستان و ... دسترسی داشته و بدانها استناد نموده، در تعیین صحت و سقم مطالب کتابش احتیاط کرده و شرط امانت داری و بی‌طرفی را رعایت کرده است.

- اشاره به آداب و سنن هند: گاه در خلال روایت تاریخ به آداب بومی سرزمین نیز اشاره کرده و از این رهگذر اطلاعات مفیدی از جامعه هند به خواننده داده که می‌تواند در پژوهش‌های جامعه‌شناسی مفید باشد. به این مورد در مجال دیگری مفصلاً پرداخته شده است. به عنوان مثال: «و این قاعدهٔ سند و هند است که هرگاه به خود قرار کشته شدن می‌دهند از اسپان پیاده شده و سرها برهنه کرده چادرها و کمربندها به یکدیگر می‌بندند.» (همان: ۲۶۱) یا: «عادت هندیان چنان بود که هر پادشاه که دو نوبت در دست مسلمان اسیر شود دیگر پادشاهی را نشاید و گناهِش جز به آتش پاک نشود، پس هیتال پادشاهی به پسر داده خود را بسوخت» (همان: ۲۰۰)

- مرگ اندیشی و توصیف مرگ بزرگان یکی از بن‌مایه‌های اصلی در انتخاب منتخب است و جایگاه خاصی در اثر دارد؛ «از ویژگی‌های تاریخ‌نویسی شبه‌قاره در دوره اسلامی به دیدگاه مذهبی و اخلاقی تاریخ‌نویسان آن می‌توان اشاره کرد. ایشان بیش از آنکه انسان‌ها و اعمال آزادانه آنها را سازنده تاریخ بدانند، به مشیت الهی اعتقاد داشتند» (انوشه، ۱۳۸۰: ۶۴۰) از این روست که مؤلف همواره دنائت و بی‌اعتباری دنیا را با ترکیباتی چون وحشت آباد و تاریخ آباد به مخاطبش یادآوری می‌کند.

- توجه به مسائل اخلاقی و تعلیمی: از آنجا که بخش مهمی از کتاب، شرح تاریخ انبیا و حاکمان است بنابراین وجه اخلاقی و اندرزگونه اثر نیز پررنگ‌تر جلوه می‌کند. نویسندگان متون تاریخی اغلب در آثارشان سعی کرده‌اند تا از پرداختن به بعد تعلیمی غافل نشوند. «و رسم و عادت حکما چنان است که معظمت وقایع خیر و شر هر زمانی مورخ کنند تا بعد از ایشان اخلاف و اعقاب اولوالابصار را اعتباری باشد و احوال قرون ماضی در ادوار مستقبل معلوم ایشان شود.» (همدانی، ۱۳۷۳: ۳۳) عبدالشکور نیز در مقدمه بیان می‌کند که یکی از اهداف او در نگارش تاریخ توجه به جنبه تعلیمی آن است: «ممارست این فن فنون اطلاع بر اوضاع اسلاف بخشیده ابواب آگاهی از بدایع وقایع گذشتگان کماهی بگشاید» (عبدالشکور، ۱۸۰۴: ۸) همچنین دیدگاهش در مورد زمامداران عادل و کاردان، دیدگاهی مبتنی بر عدل و انصاف است. هر جا که به صاحب عدلی برمی‌خورد با زبانی نیکو توأم با احترام از او یاد میکند: «شیوه ستوده عدل و انصاف و خلق نیک و کرم و حلم و تواضع و ... پیش‌گرفت و امن و رفاهیت در عباد و بلاد پیدا شد» (همان، ۲۳۶) یا «پادشاه عادل را در کارهای خطیر شتابی نباید کرده و به سخن دوست و دشمن استعجال نباید نمود» (همان، ۲۴۵)

- علاقه به زبان فارسی و فرهنگ ایران: از مطاوی کتاب چنین بر می‌آید که نویسنده ارادت ویژه‌ای به ایران دارد و در نقل تاریخش هر جا که مجال یافته به توصیف ایران پرداخته است: «ایران را که وسط معموره عالم و خوشترین و بهترین عرصه گیتی است» (همان، ۷۲)

- به دست دادن اطلاعات جغرافیایی و جامعه‌شناسی: مؤلف در توصیف شهرها و اماکن اطلاعات مهمی همراه با جزئیات به خواننده ارائه می‌دهد که می‌تواند در پژوهش‌های مردم‌شناسی نیز مفید باشد. برای نمونه در توصیف استانبول می‌گوید: «یکصد و پنجاه خانقاه که مردم گوشه نشین دران می‌باشند و دوصد کاروان سرا و چهارصد و هژده چشمه آب و نهصد و هفت آسیای آب و پانصد و هشتاد و دو سقاییه و چار هزار و نهصد و نود و هشت مدرسه و پانصد و پانزده قپان که اسباب و اشیا به آن وزن می‌کنند و هشتصد و نود حمام و ششصد و هشتاد و شش بوزه خانه

و پانصد و چهل و نه محله نصاری و چهار هزار و پانصد و هشتاد و شش محله یهودان و دوصد و هشتاد و پنج کلیسای نصاری» (همان: ۲۳۳)

۸- نتیجه

«انتخاب منتخب» از کتب تاریخی قرن یازدهم هجری (سال ۱۰۸۴) است که از نظر تاریخی با دوره حکمرانی اورنگ زیب جهانگیر پادشاه قدرتمند گورکانی مقارن است. کتاب، انتخابی از منتخب‌التواریخ محمد یوسف اتکی است که توسط عبدالشکور بن عبدالواسع هندوستانی از منشیان و ادیبان دربار گورکانی تلخیص شده است. از این کتاب سه نسخه خطی شناخته شد که در کتابخانه گنج بخش پاکستان، کتابخانه مجلس شورای اسلامی و کتابخانه ملی نگهداری می‌شود. کتاب یک مقدمه ارزشمند شامل مدح خداوند، شرح احوال مؤلف و سبب تألیف کتاب دارد و پس از آن به پنج قسم در بیان احوال انبیا و پادشاهان از ابتدای خلقت آدم تا زمان مؤلف تقسیم می‌شود. هر کدام از اقسام نیز خود به ابواب و فصول جزئی‌تری تقسیم شده است. انتخاب منتخب با زبانی ادبی نگاشته شده و علیرغم اینکه تاریخ عمومی است اما ویژگی‌های سبکی خاصی دارد که می‌تواند سیر نثر فارسی را در شبه قاره هند نشان دهد. کاربرد نثر مسجع در توصیف حوادث مهم از ویژگی‌های بارز اثر است که موسیقی کلام را افزایش داده و گاه متن را نزدیک به شعر می‌کند. نثر مسجع در قسمت‌هایی از متن که حدیث نفس است مشهودتر است. بعضی از کنایات مانند: گوشی از گاو میش نبودن، بی‌اندامی کردن و نظربند داشتن در انتخاب منتخب تازگی دارد و گویا خاص منطقه شبه قاره هند است. استفاده فراوان از واژه‌ها و ترکیبات دشوار عربی، کاربرد لغات و اصطلاحات ترکی و هندی بخشی از خصوصیات برجسته اثر است. گاه نیز به ترکیبات و لغات فارسی کهن برمی‌خوریم که نثر را دلنشین‌تر می‌کند مانند «کن مکن»، «نا و نوش». موارد فراوانی از حذف افعال به قرینه لفظی دیده می‌شود. شیوه نگارش کتاب در کل ساده و مرسل است اما در توصیف اشخاص و حوادث، مصنوع و متکلف می‌نماید. استفاده از انواع سجع، جناس و صنایع بدیعی و بیانی چون مجاز، تشبیه، اثر را از جنبه صرفه‌تاریخی درآورده و به متنی ادبی نزدیک ساخته است. نویسنده کتاب اهل فضل بوده و از خلال روایات تاریخی سعی داشته تا مسائل تعلیمی و اخلاقی را نیز بیان کند. کتاب اطلاعات جامعه‌شناسی مهمی دارد که در مجالی دیگر بدان پرداخته شده است.

عدم تعارض منافع

نویسندگانی که نام‌هایشان ذکر شده است تأیید می‌کنند که هیچ وابستگی یا مشارکتی با هیچ سازمان یا نهادی که منافع مالی (مانند حق الزحمه؛ کمک‌های آموزشی؛ شرکت در سخنرانی‌ها؛ عضویت، استخدام، مشاوره، مالکیت سهام یا سایر منافع مالی؛ و شهادت کارشناسی یا ترتیبات مجوز اختراعات) یا منافع غیرمالی (مانند روابط شخصی یا حرفه‌ای، وابستگی‌ها، دانش یا باورها) در موضوع یا مواد مورد بحث در این دست‌نوشته ندارند.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- آرین پور، یحیی، از صبا تا نیما، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۷.
- ۳- اتکی، محمدیوسف، منتخب‌التواریخ، نسخه دست‌نویس به شماره ۱۲۶۰۳ در کتابخانه گنج‌بخش (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان)، ۱۰۵۶.
- ۴- اصغر، آفتاب، تاریخ‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، لاهور، خانه فرهنگ جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۴.
- ۵- اعتصامی، یوسف، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، جلد ۲، تهران، انتشارات مطبوعه مجلس، ۱۳۱۱.
- ۶- انوشه، حسن، دانشنامه ادب فارسی، جلد ۴، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۷- انوری، حسن، فرهنگ کنایات سخن، جلد ۲، تهران: سخن، ۱۳۸۳.
- ۸- برهان، محمد حسین بن خلف تبریزی، برهان قاطع، به اهتمام محمد معین، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۲.
- ۹- بهار، محمدتقی (ملک‌الشعرا)، سبک‌شناسی، جلد ۳، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۵.
- ۱۰- تسبیحی، محمدحسین، فهرست الفبایی نسخه‌های خطی کتابخانه گنج‌بخش، اسلام‌آباد، جلد ۱، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱۳۸۴.
- ۱۱- جهانبخش، جويا، راهنمای تصحیح متون، تهران، موسسه نشر میراث مکتوب، ۱۳۸۴.
- ۱۲- داعی‌الاسلام، سید محمدعلی، فرهنگ نظام، تهران، دانش، ۱۳۶۲.
- ۱۳- درایتی، مصطفی، فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخنا)، جلد ۴، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰.
- ۱۴- دهخدا، علی‌اکبر، امثال و حکم، جلد ۲، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۱۵- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ۱۶- ذکرگو، امیرحسین، «لهجه نستعلیق (نظریه تاثیر لهجه‌ها در شیوه‌های خوشنویسی و مطالعه تطبیقی خط نستعلیق در ایران و شبه قاره هند)»، گلستان هنر، ش ۲، صص ۱۲۵-۱۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۸۴.
- ۱۷- رامپوری، غیاث‌الدین، غیاث‌اللغات، به کوشش منصور ثروت، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- ۱۸- زند وکیلی، محمدتقی و قاسمیان، مرضیه، «ورود زبان عربی به هند و بازتاب آن در شبه قاره»، فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال سیزدهم، ش ۴۰، صص ۱۷۹-۱۹۴، سال ۱۴۰۰.

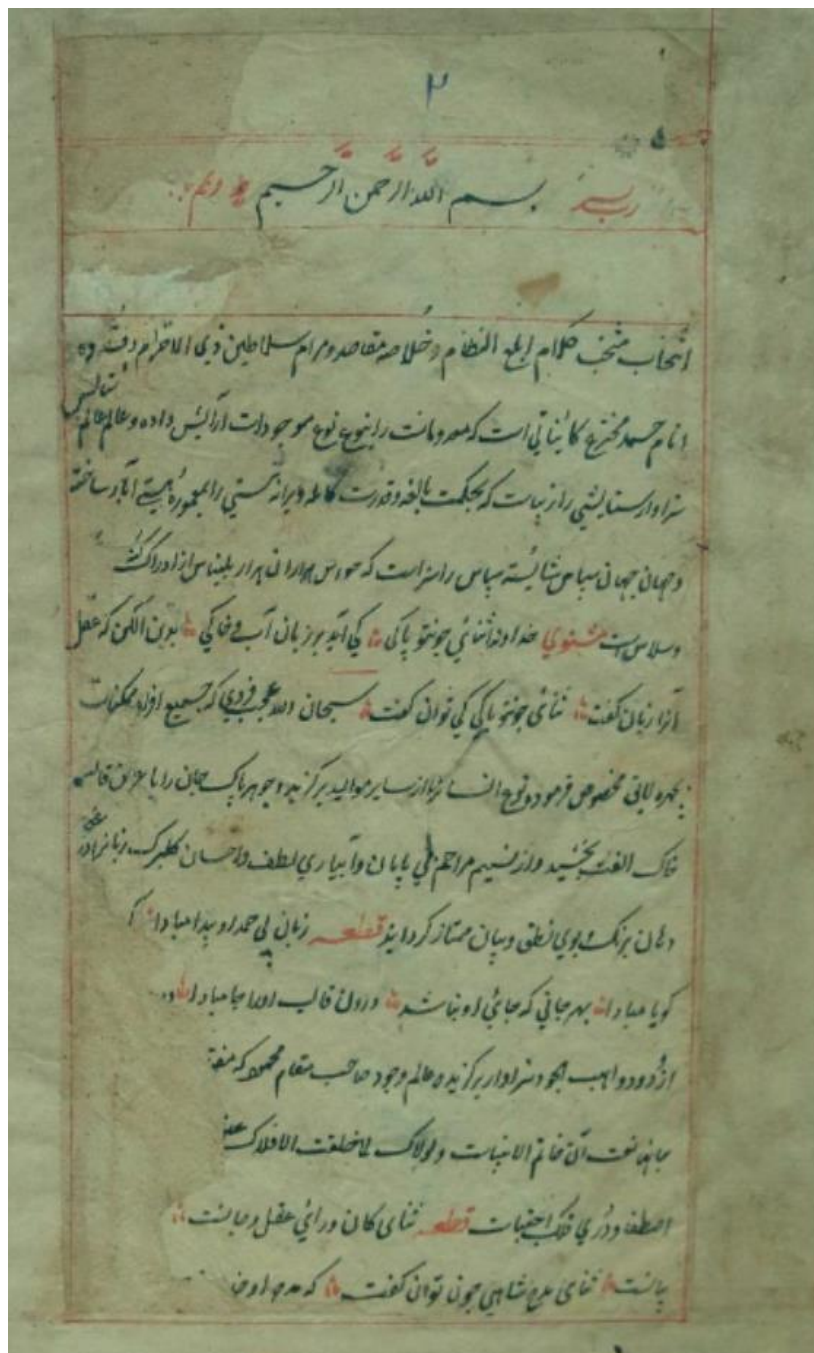

- ۱۹- شمیسا، سیروس، کلیات سبک‌شناسی، تهران، فردوس، ۱۳۷۳.
- ۲۰- صادقی، علی اشرف و زندی مقدم، زهرا، فرهنگ املائی خط فارسی بر اساس دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۴.
- ۲۱- صفا، ذبیح‌الله، تاریخ ادبیات در ایران، جلد ۵، تهران، فردوس، ۱۳۷۰.
- ۲۲- صفرزایی عبدالله و سرافرازی، عباس، «تاثیر تاریخ نگاری ایرانی بر گونه‌های تاریخ نویسی تیموریان هند»، فصلنامه مطالعات شبه قاره دانشگاه سیستان و بلوچستان، سال هفتم، ش ۲۲، صص ۲۵-۴۸. سال ۱۳۹۴.
- ۲۳- عبدالشکور، تنوی هندوستانی، انتخاب منتخب، نسخه دست نویس به شماره ۳۸۸۴ در کتابخانه گنج بخش (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان)، ۱۰۸۴.
- ۲۴- فتوحی، محمود، سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روشها، تهران، سخن، ۱۳۹۰.
- ۲۵- مایل هروی، نجیب، تاریخ نسخه‌پردازی و تصحیح انتقادی نسخه‌های خطی، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹.
- ۲۶- مبارک، شیخ ابوالفضل، اکبرنامه (تاریخ گورکانیان هند)، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۵.
- ۲۷- منزوی، احمد، فهرستواره کتابهای فارسی، جلد ۱۰، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۴.
- ۲۸- همدانی، رشیدالدین فضل‌الله، جامع التواریخ، تصحیح محمد روشن و مصطفی موسوی، تهران، البرز، ۱۳۷۳.

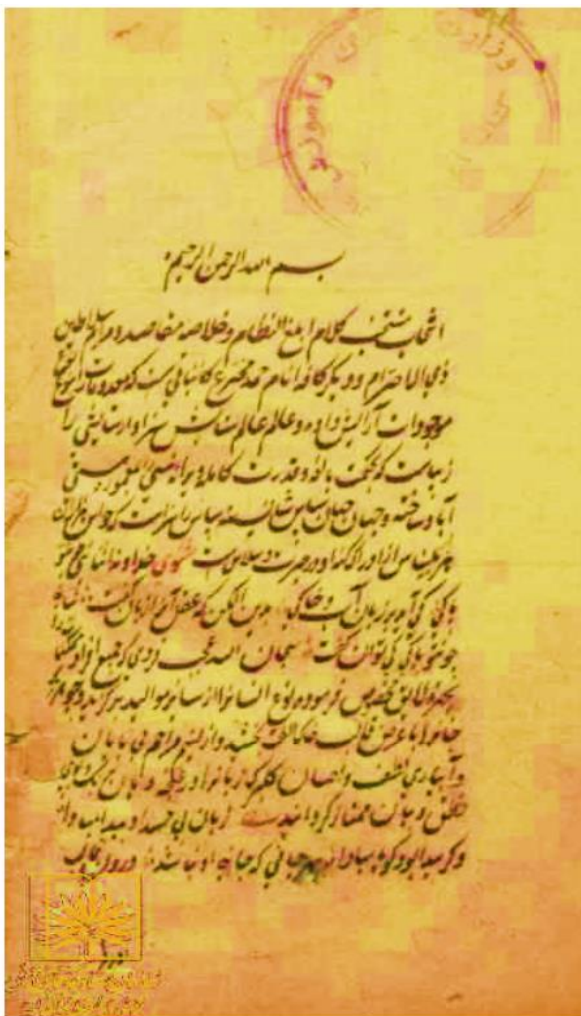

پیوست‌ها:

تصاویر نسخه خطی

تصویر صفحه نخست نسخه کتابخانه گنج بخش

تصویر صفحه نخست نسخه کتابخانه ملی

تصویر صفحه نخست نسخه کتابخانه مجلس